

IZBOR

iz listova i časopisa

SLIKA I ZNAK

MIODRAG B. PROTIĆ: „Znak je na početku i na kraju. Sa njim se slika radja, ali sa njim i umire.“

Rene Uig smatra da se XIX stolećem završava civilizacija knjige, a počinje civilizacija slike. Medjutim isti činioce koji su u modernom svetu sliku stavili na tako počasno mesto, doprineli su i stvarnom opadanju njene unutarnje snage... Surovo uprosćena da bi postala jednostavno, nepatičeno sredstvo sporazumevanja, element nove „plastične realnosti“, moderna slika, osvojena apstrakcijom, razlikuje se po svome karakteru sve više od slike u Kasićnom smislu... Demon krajnjeg uprosćavanja i sintetičavanja izazvao je istorisku inverziju: slika je postepeno svedena na znak. A znak, — koji je, još juče, rođen u velikom bunt protiv onog nejasnog dvostrva umetničkog dela izraženog u sukobu dvaju svetova: umetničkog unutaršnjeg, i materijalnog spoljnog, imao veliko etičko opravdanje kao jedan vid težnje ka apsolutnom, beskrainju, — dotakao je danas ništavlo. Preobražavajući se u ideogram uslovnog značaja, dijagram koji stvaralačku temperaturu obeležava ali ne predstavlja, — takva slika izgubila je ustvari autoritet umetničke forme; imanentno značenje njenih plastičnih činilaca postalo je manje od njenog ikonografskog značenja. Njen sadržaj više se sugerira programom nego što se otkriva posmatranjem...

Nekada je umetnik istovremeno bio slikar, pesnik i mislilac; Leonardo, Direr, Pikaso. Ako je danas pesnik, ako njegova čula podrhavaju, to podrhtavanje čest o ne sublimira u filozofsko svetostu i egzaltaciju pred njim. Ako je filozof, često nije to u umetničkoj transpoziciji, nego po privatnom znaku. Ako daje vizuelnu činjenicu, čulnu senzaciju — ne daje uvek svesno nienu emocionalnu i idejnu nadgradnju. Dosta puta ispolji se u trenutku, u nekoliko položnih mrlja, u dve-tri povučene linije. Pri tome se ponekad pojave jasni simptomi duhovne nemoci: prebrzo intelektualno i emocionalno praznjenje, pre punog, zrelog izraza.

Ta pojava ima, uostalom, i svoje tragične i svoje banalne aspekte. Čas potseca na židovno cepanje ličnosti na dva dela, na jedan koji se svesno otudjuje od njene prirodne suštine, i drugi koji vapije za njom i želi da je izrazi; čas na estetički donhuanizam niže vrste, zbudjeno trčanje za raznim aktuelnim pravcima; čas na zakasneli protest, negaciju, odricanje od svoga „Ja“ i stila, — od onoga što se, naizad, čestlo i nema... Delo pojedinih umetnika postaje tako manje ličan izraz, a više zaštićen znak; zbog nesumnjivog hermetizma njegova komunikativnost opada. Tu je izvestan prekid, praznina. Razlog za mnoge dileme, koje rešavaju kritičari i teoretičari: ono što ne sadrži umetničko delo, sadrže njihovi tekstovi. Otuda mnogi naši današnji slikari ili skulptori nije cela ličnost; da bi trajao, živi u saradnji sa svojim komentatorom. Tako nastaje paradok; teoriški njegovo delo je autonomno, vredni egzistira samo po sebi, kao činjenica posebne vrste. Medjutim, realno ono traži dopunu, saradnju, višu i veću nego ikada; stvarno nije autonomno.

Odista, danas takva slika prima više nego što daje. Od nje je načinjen simbol, fetiš, mit. Slika je, uostalom, uvek to bila, ali nikada toliko i nikada tako — subjektivno, bezobzirno, kao danas...

Pojava apsolutnog praznjenja umetničkog dela, kada se ozbiljnije razmisli, ustvari je nalitje onog faustovskog „streben“, snažno izraženog u modernoj umetnosti: ona najčešće prezire velike, gorde avanture, velike napore upošte i tako negira najbolje osobine modernog stvaranja. Sem toga beskrainju produžava

eksperimentalni period jednog pokreta, jedne generacije, jednog stvaraoca, tako da umetnost iz njega nikako nije u stanju da predje u period punoće i zrelosti — svoj najznačajniji razvojni stupanj. I na toj tački, koja po svojoj prirodi, treba da je negacija zastoja, paradoksalno nastaje zasto, uzaludno trošenje energije, činično rasipanje životnih sokova. Tu ima suviše usplahirenosti da bi moglo doći do kristalizacije, i suviše fibrozne dehtavice da bi se mogla roditi i izraziti istinski duboka strast... Pro'azeci kroz bezbroj pariskih galerija, suočeni se sa nesumnjivom željom povratka umetnika ne da izrazi svoje osećanje, nego da pošto-poto dojde do „truvaja“, trudeći se da sebi protumačim izvesnu nelagodnost i gorčinu pred tom činjenicom, — setio sam se (bez ikakve namere da se toga setim, čak i protiv nje), reči nemačkog filozofa-pesnika: „Ako ovo doba nije doba propadanja i opadanja životne snage, ono je u najmanju ruku doba nepromišljenog i proizvoljnog eksperimentisanja: — i verovatno je da se od preterano mnogo neuspelih eksperimenata stiže u isak o propadanju; a može biti, da se stiže i samo propadanje“.

To je svakako retorika, afekat. Impresija koju najviše sugeriraju bubnjevi i fanfare neobdarenosti, čija zaglušna buka ponekad ometa dubok, iskren dialog sa pravim ostvarenjima. Već zbog toga i zbog čenjenice da je naše vreme u dramatičnom previranju, da još nema jasno određenu jednačinu, bilo bi pogrešno prebrzo, oštro zaključivati o pravom smislu mnogih promena. Ali, s druge strane, bilo bi takođe neopravdano u razvoju savremenog „apstrak'nog slikarstva“ i skulpture ne učiti tih nekoliko zanimljivih, važnih i dosta dromislenih simptoma, koje poneko prebrzo shvaća kao predznak nove epohe. Uostalom, može se desiti da su obe pretpostavke tačne, da druga kategorički ne isključuje prvu, niti prva drugu...

Dok umetničko delo u nama radja određenu emociju, znak je podrazumeva. Nekada je umetnost značila podizanje života na herojsku emocionalnu i intelektualnu visinu; danas taj podignuti emocionalni i intelektualni život običan znak podiže na visinu — umetnosti. Prirodno, sam po sebi znak nije uznošenje, ekstaza, pogled na svet; ali uznošenje, ekstaza, pogled na svet može se završiti znakom, — u njemu se završiti i istovremeno nepovratno izgubiti. Taj gubitak gledalac je prinudjen sam da nadoknadi; nije dovoljna samo obična sposobnost simpatije i empatije, već je potrebna i posebna vrsta estetičke religioznosti da bi se u znaku videla konkretizacija čiste osećajnosti; samo uz takvu religioznost i pomoću nje znak se može preobraziti u umetnost.

Medjutim, da bi znak ne subjektivno, već objektivno mogao trajno ostati u svetu umetnosti, nužno je da evoluiru u formu; da dodatu, uslovnu vrednost zameni vlastitom. Jer njegov život u umetnosti vezan je za formu... Shvatiti uzajamni odnos radjanja znaka i radjanja forme znači, osim toga, dublje shvatiti razliku koja medju njima postoji. Ta razlika je velika i značajna, i pri raspravljanju naše teme ona se nikako ne sme prevideti...

U umetnosti je znak uvek težio tom višem genetičkom stupnju — formi. Jednoj plastičnoj vrednosti, jednom autonomnom značenju. Danas smo, medjutim, često svedoci obrnutog procesa: devolucije forme u znak.

I tu nastaje kriza: ponavlja se drama „Balzakovog Frenhofera“.

(„Delo“ broj 10, oktobar 1959)

¹ Kao takvo, autonomno, i tretiramo ga, a ne u okviru sinteze umetnosti, u kojoj kompleksan izraz predstavlja cela kompozicija, a ne samo slika — element te kompozicije.

² Termin „slikarstvo“ još uvek se upotrebljava neodređeno: za dela Tieljana i Pikasa kao i za dela Van der Leha.

SAVREMENA JUGOSLOVENSKA KNJIŽEVNOST

ALLEN BOSKE: „... Najjači i besumnje jedini od jugoslovenskih pisaca koji stiče međunarodni ugled je Miroslav Križić, poznat u Francuskoj po delima koja nisu najkarakterističnija. On u svom lirskom postupku kao i u pripovetkama i romanima predstavlja plod najuzavrelijeg i najbogatijeg ekspresionizma: njegova „Hrvatska rapsodija“ je remekdelo apokaliptičke halucinacije. U njemu pronalazimo — uz snagu koja mu je svojstvena i preokupacije koje su isključivo njegove — nešto od kafkijanske opsednutosti, od nemilosrdne strogosti prema čoveku kojom se odlikovao Goifrid Ben, nešto od nastojanja da se opiše jedan svet u raspadanju kao kod Muzila, nešto od široko orkestriranog elegičnog uzleta svojstvenog Brohu.

Od ostalih pisaca koji zaslužuju da budu kod nas bolje poznati treba istaći satirički i utanačan duh Ranka Marinkovića u njegovim postnada-realističkim fantasmagorijama; neverovatnu smelost Prežihova Voranca kraj kojih dobri Markiz de Sad liči na dečica iz crkvenog hora; a medju mladima jednog od najdarovitijih pripovedača, Miodraga Bulatovića, neko vrstu deteta apsurda i egzistencijalizma, koji ume da cinizmu doda razdraganu bezalnost.

Medju najvećim pesnicima treba ponovo pomenuti Miroslava Križića koji je, uz teme ljubavi i melanholije, podjednako uspeo pevao, suočen sa izmrcvarenom Evropom, odvratnost prema 1918-ji; ali on je isto tako i pesnik velike socijalističke nade ljudskog ponosa i raspevane sutrašnjice: muževna gordost se uznosi nad parolama.

Ovu „angažovanost“ jedan pesnik, i sam ponekad epski, prenosi u potsvetsno iz nadrealističke slikovnice, održavajući je istovremeno na planu političkom, nacionalnom i socijalističkom: to je Oskar Davičko kome nije potrebno da bude naročito jasan da bi se dopao veoma širokoj publici. Pesnik otpora, Ivan Goran Kovačić, pre nego što je u ratu poginuo kao heroj, opisao je najgora telesna mučenja sa izvanrednom sigurnošću forme; ništa ne prevazilazi užasom scene koje ovaj pesnik evocira, ali on unosi u njih vedrinu koja nas po'seća na neke Danteove stranice.

Potvrdu o internacionalizovanju poetske osećajnosti i neke vrste planetarne svesti kojima postepeno pristupa poezija našega vremena — ma u kakvoj klimi bila pisana — pruža nam jedan mlad pesnik, Vasko Popa, koji prvi medju jugoslovenskim pesnicima objavljuje celu zbirku stihova u francuskom prevodu. Zbirka „Vrati mi moje krpice“ učestvuje u pokretu svojstvenom njegovoj generaciji na svim geografskim širinama, u Francuskoj kao i Sjedinenim Državama, u Skandinaviji kao i u Poljskoj; učestvuje u sticanju svesti o ljudskoj nesigurnosti, u nastanjanju u nepostojanom i apsurdom, u ljubavi za napisano delo koje je postalo sinonim neiskazanog morala, u sintezi neposredne ljudskosti i ukroćene čudesnosti, u strasti za neostvarenom mogućnošću i većito uznemirujućom neizvesnošću. To je svojsveno velikim pesnicima iz generacije Vaska Pope: Pjeru Emanuelu, Ivu Bonfua, Karlu Krolovu ili Teodoru Retkeu.

Ali Vasko Popa usto čuva i svoje duboke korene: on će potražiti u folkloru svoje otadžbine po'ovice i tajanstvene izreke koje daju istorisku podlogu njegovom traganju za apsolutnim, a čudesno su sažete i predstavljaju neosporan domet.

Svojom žestinom, svojim nepokojstvom, svojim traženjima, svojom navikom da nikad sebe ne pokrene i u isti mah da krene u najozbiljnija, najteža i obećanjima najbremenitija osvajanja, jugoslovenska književnost odvise dugo nepoznata, zaslužuje mesto pod suncem: to je veoma plemenito i veoma visoko mesto...“

(„NIN“ br. 454, 13 septembar, prevod iz lista „Komba“: D. Milošević)

NAPISAŠE I POTPISAŠE

CRNO MI SE PIŠE

Moj pogreb že prihaja:
dnevi, črni dnevi,
črni kakor pogrebci
stopajo za meno.
V jutru,
mrzlem jutru,
v nalivih,
jesenskih nalivih
stopajo za meno.
Vendar nobeden ne joče,
kajti pri takih pogrebih
joče mrlič za pogrebci,
ne pogrebci za njim.

Dnevi, črni dnevi,
črni kakor pogrebci,
kdaj se zbudim?

(MATEJ BOR: Privid iz pozabljenih sanj; „Naša sodobnost“ štev. 10, 1959)

SVIJET POEZIJE SLAVKA MIHALICA

Što bih trebao spašavati: u svojem srcu sahranio sam sve i malo više nego je bilo usivari

Ne dolazite, braćo, skupi su vaši koraci
Obučeni tako blistavo u poslednju zabludu svijeta
I nemojte slušati ovu pjesmu koja se u sebi ubija

Ovo je moj dom — velika rana od mnogih malih rana.

Bunar mržnje koji će svi obilaziti poput svetišta.
— I svi će se stidjeti za mene, blijedu rodilju.
A ja ležim nešto poslije svoje smrti (ja, koji sam suviše radio) i sušam kako sasvim nisko pjevaju zviždejde.

ETO MENE da vam se pridružim
Eto mene vr'o veselog
U zlatnome čamcu iznad plavih borova
Pripremite haljine za moju golotinju

Svejedno mi s vama ili sa živima
Sasvim svejedno na kojoj obali
Sva se mudrost može naučiti od vrba i trava...

A iznad vrata našeg roda davni znak
Crna greda i mastan konopac

(SLAVKO MIHALIĆ: U svojem srcu sahranio sam sve; „Književna tribina“ broj 12, 18 listopad 1959)

PLITKA MUDROVANJA NA DUBOKIM MESTIMA

...Mans pjesama uvijek su iste. Vrednote različitje... Vanjski sklad postiče se unutarnjim, unutarnji vanjskim skladom. Stvari unutar pjesme opiru se pjesmi, pjesma stvarima izvan pjesme. Ravnoteža je stanje neizvesnosti...

(MIRKO ROGOŠIĆ: O pjesmama Olinka Delorka; „Književnik“ broj 1, srpnja 1959)

...Romanopisac je pisac koji pre svega piše u celini dobro, a pripovedač je onaj koji ume i u detaljima lepo da piše...

(DRAGAN M. JEREMIĆ: Izabrane priče Vladana Desnice „Književne novine“ br. 101, 11 septembar 1959)

...Društvo traži umjetnost koja bi mu odgovarala, ali i umjetnička struktura pronalazi više ili manje odgovarajuće društvo.

Društvo — svejedno da li želi ili ne želi utjecati — utječe na umjetnika, ali i umjetnik — želio on to ili ne želio — utječe na društvo...

(VLATKO PAVLETIĆ: U čemu je suština; „Književne novine“ br. 101, 11 septembar 1959)

„POLJA“ uredjuju: Jasna MELVINGER, Petar MILOSAVLJEVIĆ, Pavle FOPOVIĆ, Bogdanka POZANNOVIĆ, Dejan POZANNOVIĆ i Mileta RADOVANOVIC. — G avni i odgovorni urednik Dejan POZANNOVIC. — Lis: 12-dnevni NIP „Progress“, Novi Sad, Maksima Gorkog 201. Tekući račun broj 11-1/1-513. — Redakcija „POLJA“ Novi Sad, M. Gorkov 20/1. Tel. 35-59, 49-67. Rukopise treba slati otukane na pisaočju mašini. Neobjavljeni rukopisi se ne vraćaju. — Godišnja pretplata 200 dinara. Pojedini broj 20 din. Štampa „Forum“, Novi Sad.

454
c 487/63